

Maldos poezija Henriko Nagio ir Liūnės Sutemos pokalbiuose: nuo nevilties iki išsigelbėjimo

<https://doi.org/10.51554/Coll.21.46.05>

Anotacija: Postūmį šiam straipsniui atsirasti davė Liūnės Sutemos eilėraštis „Nespėjau, Kristau, sekti Tave...“, kuriam būdingą krikščioniškos maldos tapatybę lemia asmenišką subjekto kreipimasis į Dievo Sūnų, netikėtas prašymo maldos pasireiškimas ir kita. Straipsnio tikslas – ištirti Henriko Nagio ir jo sesers Liūnės Sutemos kūrybai būdingą maldos poeziją, jos sampratą grindžiant moderniosios krikščioniškos teologijos požiūriu į maldą. Tyrimui reikšmingos Hanso Urso von Balthasaro, Dorothee Sölle's, Michaelio Meyerio-Blancko ir kitų autorių teorijos, jose apmąstomas maldos dialogiškumas (pokalbis), su malda siejamas dramatiškumas, maldos, kaip pasakojimo, samprata, teologų atliekamas maldos ir literatūros lyginimas. Nagrinėjama maldos subjekto problema ir bendruomenės reikšmingumas maldos poezijoje, Dievo ir tikėjimo problematika, *tebūnie*, arba *amen*, maldos variacijos. Atskleidžiamos dramatinės žmogaus kaltės ir atgailos (kai kuriais atvejais ir kaltinimo) įtampos maldos poezijoje, Dievo ir tikėjimo neigimo drama ir ne mažiau dramatiškas išsigelbėjimo įprasminimas, poetinis *tebūnie* maldos originalumas ir įtaigumas. Krikščionišką maldos matmenį autorių kūryboje įprasmina poezijos žmogaus (kalbančiojo ir kito subjekto) santykio su Dievu asmeniškumas, biblinio pasaulėvaizdžio perspektyva, Kristus, tradicinių maldų ir tradicinių tikėjimo tiesų, pirmiausia – išganymo, transformacijos, garbinimo, prašymo ir dėkojimo apraiškos. Straipsnis kviečia atnaujinti žvilgsnį į krikščioniškos tradicijos sklaidą Nagio ir Liūnės Sutemos kūryboje, atskleidžia maldos poezijos erdvėje vykstantį poetinį dviejų autorių dialogą.

Raktažodžiai: Henrikas Nagys, Liūnė Sutema, malda, poezija, dramatiškumas, Dievas, pokalbis.

Įvadas

„Maldos formos“ – taip vadinasi Antano Maceinos straipsnis¹, lietuvių poezijai reikšmingas ir dėl būdų įvairovės filosofui aptariant kiekvieną tradicinę maldos formą, ir dėl maldos sąsajų su kultūra, menu. Garbinimo, prašymo ir dėkojimo akiratyje skleidžiasi asmeninė ir vieša, kalbiška ir tylinti (atodūsis), kitos maldos². Maceina apmąsto ir vertybinį, abipusiškai veiksmingą meno ir maldos sąryšį, išskirtinį meno intencionalumą priskirdamas garbinimui. Akcentuodamas džiaugsmo patirtį ir būtinumą maldoje, filosofas neapeina ir egzistenciškai mąstomo skausmo, kančios, ribinių patirčių vaidmens. Maceinos filosofijos laikas – tai ir Henriko Nagio, jo sesers Liūnės Sutemos poezijos epocha. Nagio poezijos kritikai jo religinės patirties dažniausiai ieško egzistencializmo filosofijos akiratyje, kelia mirties ir kitų ribinių patirčių svarbą. Liūnės Sutemos poezijos kritikai taip pat kalba apie biblinės simbolikos svarbą, prarasto rojus ieškojimą. Tolesniam tyrimui reikšmingos ir įžvalgos apie būties ir nebūties, konkrečios tikrovės ir idėjos, kitas pasaulėvaizdžio priešpriešas autorių kūryboje, apie pasakojimo ir fabulos apraiškas Liūnės Sutemos poezijoje ir dialogiškumą Nagio kūryboje (pirmiausia – Rimvydo Šilbajorio kritika³). Tačiau pati malda nėra atidžiau ir nuosekliau nagrinėtas fenomenas. Jo variantai Liūnės Sutemos poezijoje (ypač knyga *Tebūnie*) teikia paskatų maldos ieškoti skaitant ir Nagį, kviečia kelti prielaidą apie vieno ir kito autoriaus maldos poezijos *dialogą*. Taip verta pavadinti situaciją, kai tikrovė perkuriama abu autorius jungiančiais giminytės ir vietos vaizdiniais, kai vienas autorius, parafrazuodamas kito poezijoje sukuriama vaizdinį, suteikia jam kitokią prasmę. Kyla ir prielaida apie dramatinį maldos poezijos pobūdį autorių kūryboje.

1 Antanas Maceina, „Maldos formos“, *Aidai*, 1981, Nr. 3, p. 143–153.

2 „Visų religijų istorija rodo, kad garbinimas objektyvuojasi meno lytimis: žodis virsta poezija, mostas – apeiga, garsas – muzika, erdvė – šventove. Garbinimas įgyja sutelktinį meno pavidalą, kuriame dalyvauja visos dailiojo meno sritys. [...] Garbinimui reikia meno, jis turi polinkį būti išreikštas menu.“ *Op. cit.*, p. 144.

3 Žr. Rimvydas Šilbajoris, „Šviesos versmių beiškant: Henriko Nagio poezija“, „Liūnės Sutemos žemėje“, *Netekties ženklai*, Vilnius: Vaga, 1992, p. 306–324, 232–255; Dalia Jakaitė, „Žiemos spalvos ir ‚liturgija‘ Georgo Traklio, Paulio Celano, Alfonso Nykos-Niliūno, Henriko Nagio, Liūnės Sutemos poezijoje (žodžio, Dievo ir savęs paieškos)“, *Acta humanitarica Saulensis*, 2014, t. 20, p. 154–180; Ugnė Morkūnaitė, „Dialogas su Biblija Liūnės Sutemos ir Birutės Pūkelevičiūtės poezijoje“, *Acta humanitarica universitatis Saulensis*, 2015, t. 22, p. 38–49.

Straipsnio tikslas – išnagrinėti ir palyginti maldos apraiškas dviejų autorių poezijoje, tyrimo objektą grindžiant krikščioniška maldos samprata. Metodas – literatūros teologija, nagrinėjanti literatūros ir krikščioniškos religijos (ir teologinių tikėjimo tiesų) dialogą, kuriam suvokti reikšmingas ir hermeneutikos akiratis (pavyzdžiui, Hanso Georgo Gadamerio dialogiškumo ir žaidimo teorija). Karlas Josefas Kuschelis meno kūrinį nusako kaip prasmingą *žmogaus misterijos* nušvietimą krikščioniško tikėjimo ir Dievo žodžio šviesoje; to ir ieško savo studijose, daugiausia skirtose XX a. pirmos pusės vokiečių literatūrai. Dėl tikrosios ir giliausios *žmogaus tiesos* (tai ir yra *žmogaus misterija*, o meno kūrinio sampratoje iškeliamas ir *tiesos tikėtinumo* kriterijus), pasak autoriaus, „susitinka ir kovoja“ meno kūrinio formos siekiantis menininkas ir „apreiškimą liudyti pašauktas teologas“⁴. Viena svarbiausių literatūros teologijos sąvokų, iš kurios ryškėja ir šio metodo kryptis, yra *teopoetika* ir jos variantas kalbant apie poeziją – *teopoezija*. Kuscheliui tai yra „šiuolaikinę kalbos ir laiko sąmonę atitinkantis kalbėjimas apie Dievą“⁵. Įdomus jo pastebėjimas, kad „Kristaus poetikos ištakose [evangelijose – *DJ*] buvo ne teologai, o pasakotojai“⁶. Moderniajai literatūrai aktuali ir Kuschelio mintis, kad „Naujajame Testamente įsitraukiame į literatūrinį Jėzaus vaizdavimą – pasitikėjimo ir svetimumo dialektikos, įprastų schemų sprogdinimo ir tradicinių įsivaizdavimų laužymo prasme“⁷. Kuschelis nepamiršta ir pamatinių skirtumų „šių laikų“ atžvilgiu, pavyzdžiui, kad Naujojo Testamento Kristaus poetikoje tikėjimas Abraomo, Izaoko ir Jokūbo Dievu buvo savaime suprantamas, o „šiandien“ dominuoja Kristaus nesuvokiamumas, neapčiuopiamumas⁸. Moderniajai literatūrai ir joje išryškėjančiai *gyvo Dievo* tikrovei priskiriamas ir dėsningumas jungti „pasitikėjimą ir skepsį, ištikimumą ir keiknojomą, nuolankumą ir maištą“⁹. Teologė bei poetė Dorothee Sölle (panašiai kaip Kuschelis) teigia, kad didžioji teologija visada „praktikuoja pasakojimą ir maldą“, o vienas esminių literatūros teologijos kriterijų yra „estetinė poezijos ir

4 Karl-Josef Kuschel, *Im Spiegel der Dichter. Mensch, Gott und Jesus in der Literatur des 20. Jahrhunderts*, Düsseldorf: Patmos-Verlag, 2000, p. 27–28.

5 *Ibid.*, p. 281.

6 Evangelistai ir pats Jėzus vadinami pirmaisiais Kristaus poetais, kurie pasakoja apie Dievo karalystę, Kristaus išgelbėjimą iliustruoja ir konkretizuoja palyginimų bei parabolų kalba. *Ibid.*, p. 449.

7 *Ibid.*, p. 453.

8 *Ibid.*, p. 453–454.

9 *Ibid.*, p. 287–291.

maldos vienovė“¹⁰. „Ką bendro turi poezija ir malda? Jos sujungia mus su mūsų norais. Jos išveda mus iš benorio nelaimingumo. Jos sujungia mus su tuo, kuomet dabar nesame, ir primena mums, kas turėjome būti.“¹¹

Maldos samprata krikščioniškoje teologijoje: dialogas, pasakojimas, dramatismas

Vienas ryškiausių maldos aspektų, pradedant Naujuoju Testamentu ir Bažnyčios tėvais, – malda kaip pokalbis (dialogas) ir ne tik žodine forma įvykstantis susitikimas. Maldai tapatus šv. Augustino pokalbis su Dievu („ir aš meldžiausi“) nukreiptas į dievišką tiesą („kad tai taptų vis aiškiau ir aiškiau“), į sąmoningą ir atvirą žmogaus buvimą jo akivaizdoje („ir kad aš išsilaikyčiau nuovokus toje atvertyje po tavo sparnais“)¹². Teologas Paulis Tillichas teigia: „Kiekviena malda ir meditacija, jei jos atitinka savo prasmę kūrinių sujungti su jį sukūrusiu pamatu, pasižymi atvirumu.“¹³. Tuo pat metu jis akcentuoja ir ekstatinį bet kurios maldos, ne tik kontempliacijos, momentą¹⁴. Maldą, kaip dialogišką tikėjimo išraišką formą, aktualizuoja ir teologas Jürgas Wüstas-Lücklis¹⁵. Kita vertus, jo cituojamas teologas Walteris Bernetas maldą suvokia ir kaip mąstymą bei pasakojimą¹⁶. Šią mintį plėtoja ir Martinu Lutheriu, Bernetu besiremiantis teologas Michaelis Meyeris-Blanckas, savo knygoje apie maldą daug dėmesio skirdamas ir jos bendrumui su poezija. Jo teigimu, „malda yra menas, nes joje glūdi kūrybiškas kalbos perkeitimas, dar daugiau – vaizduotė bei fikcija; malda sujungia

10 Dorothee Sölle, *Das Eis der Seele spalten: Theologie und Literatur in sprachloser Zeit*, Mainz: Matthias-Grünewald, 1996, p. 75–78.

11 *Ibid.*, p. 83

12 Aurelijus Augustinas, *Išpažinimai*, vertė Eugenija Ulčinaitė, Vaidilė Stalioraitytė, Vilnius: Aidai, 2004, p. 300.

13 Пауль Тиллих, *Систематическая теология*, т. 1–2, перевод Т. П. Лифинцевой, Москва, Санкт-Петербург: Университетская книга, 2000, p. 130.

14 *Ibid.*, p. 109, 173–174.

15 Epochos kontekstui svarbus ir pastebėjimas, kad po Vatikano II Susirinkimo naujų maldos formų ieškojimas vyko ryškėjant ir tam tikrai maldos krizei. Jürg Wüst-Lückli, *Theologie des Gebetes: Forschungsbericht und systematisch-theologischer Ausblick*, Fribourg: Academic Press Fribourg, 2007, p. 13–15, 23–24.

16 Žr. *ibid.*, p. 25.

kalbėjimą, mąstymą ir interpretaciją, joje glūdi žmogaus būties ir kasdienybės fenomenologija, ji padeda pamatyti gyvenimo realybę¹⁷. Mąstydamas Martino Heideggerio ir Paulio Ricoeuro problematikos akiratyje, Meyeris-Blanckas maldą apibūdina kaip „pasakojimą, kuris atsiskleidžia dabartį perkeičiančiame Dievo praeities ir ateities horizonte“¹⁸. Maldos sampratoje šis autorius neapėina ir dialogo – pabrėžia dviejų asmenų dalyvavimą maldos pasakojime, kalba apie „mano“, Dievo ir artimo žmogaus santykių įtampą maldoje, kurią galų gale išsprendžia šiuos santykius persmelkiantis Meilės įsakymas¹⁹. Pasitelkdamas romantinio individualizmo ar modernistinio (ekspresionistinio) subjektyvumo turinčią kūrybą (artimą ir Nagiui), teologas pastebi, kad arti maldos yra Friedricho Hölderlino poezija; tačiau tuo pat metu atkreipia dėmesį į šiam poetui būdingą „hipotetinį kalbėjimą apie Dievą“, kuris esą ir skiria nuo maldos, kaip ir Rainerio Maria Rilke’s, Stefano George’s poezijoje atsirandanti „maldos imitacija ir parodija“²⁰. Skiria ar ne, tačiau malda įgauna poetinę savo formą, o šio tapsmo ypatybės išskirtinai aktualios ir lietuvių poezijai.

Egzistencializmo ir ekspresionizmo apraiškos, tragiško pasaulėvaizdžio matmuo Nagio poezijoje, baimės, vienatvės bei nerimo patirtys Liūnės Sutemos kūryboje teikia paskatų aktualizuoti maldai būdingą dramatiškumą, kurio reikšmingumą rodo ir anksčiau straipsnyje iškeltos moderniosios literatūros teologijos priešpriešos. Šiuo požiūriu ypač reikšminga teologo Hanso Urso von Balthasaro dramatinė teologija ir maldos samprata. Jos centras – dramatiškas Dievo veikimas istorijoje, aukščiausią tašką pasiekiantis Dievo įsikūnijime į Dievo žodį. Kaip teigia Lorenzas Gadienas, apreiškimas teologui yra drama, reiškianti dviejų susitinkančių – „dieviškai šaukiančios ir žmogiškai atsakančios laisvių – interakciją, kai apsireiškiantis Dievas inicijuoja teodramatišką vienas kito sąveiką“²¹. Su būdinga dramatinės teologijos įtampa ir ironija maldą Balthasaras apmąsto knygoje *Pasaulio širdis*. Viena didžiausių maldos blogybių, kuri trukdo jos tikrumui ir lemia maldos diskurso įtampą, yra maldos ir kasdienio gyvenimo

17 Michael Meyer-Blanck, *Das Gebet*, Tübingen: Mohr Siebeck, 2019, p. 110–111, 115.

18 *Ibid.*, p. 64–65.

19 *Ibid.*, p. 66–69.

20 *Ibid.*, p. 108–109.

21 Lorenz Gadien, „Hans Urs von Balthasar. Offenbarung als Drama“, Peter Neuner, Guner Wenz (Hrsg.), *Theologen des 20. Jahrhunderts*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2002, p. 197–198.

atskyrimas²². Tiesa, Nagiui bei Liūnei Sutemai būdingos poetinės įtampos randasi ne tik iš maldos ir kasdienio gyvenimo atskyrimo, bet ir iš jų sąveikos. Pasisakydamas už gyvenimišką maldą, į savo teologijos priešpriešas Balthasaras įtraukia ir kasdienybės akiratyje matomą literatūrą bei meną, pasisako už dialogiškai integralų religijos veidą literatūroje²³. „Tėvas Sūnaus gali prašyti visko, nes žino, kad Sūnus visada atsakys taip. Ir Sūnus Tėvo gali prašyti visko, žinodamas, kad Tėvas visada suteiks, ko paprašytas. Toks žinojimas ir yra malda.“²⁴ Ši maldos samprata tolesniam tyrimui reikšminga ir dėl „taip“ (t. y. *amen* reikšmių lauko) aktualizacijos. Įdėmi kasdienio gyvenimo stebėtoja Sölle, sukūrusi ne vieną socialinio pasaulio ir etinių įtampų, atidaus Biblijos skaitymo persmeltą eilėraščių-maldą, kitų autorių maldą taip pat aptaria išskeldama dialektiškai suvokiamas priešpriešas. „Nelly Sachs santykis su skausmu kartais pasirodo kaip ieškoma priklausomybė, kuri verčia giedoti. [...] Nepaguodžiamybė yra jėga, kuri mus verčia šauktis Dievo.“²⁵ Anot Ilkos Scheidgen, per „poeziją, kaip naują ‚ora et labora‘ formą,“ Sölle siekia prisidėti prie to, kad „kūrinija nežūtų, kad pasaulis būtų teisingesnis“²⁶. Vienaip ar kitaip suprantamas tiesos kriterijus – tai ir dialektiškai apie save ir pasaulį pasakojančių lietuvių poetų rūpestis. Verta prisiminti ir apskritai biblinės tradicijos, Šventojo Rašto svarbą poetinėje maldoje, iš ten ateinančias maldos formas ir jos poetiškumą. Kaip rašo Heideggerio egzistencializmu besiremiantis teologas Thomas Mertonas, pirmieji vienuoliai maldas pirmiausia ėmė iš psalmių, psalmyną laikė „ne vien visų kitų Biblijos knygų sąvadu, bet ir ypač paveikia asketinio gyvenimo knyga, nes ji atskleidė slaptus širdies virpesius grumiantis su tamsybių jėgomis“²⁷.

Tiesos siekimas dramatiškose maldos įtampose, malda kaip pokalbis ir dramatišką laiką perskrodžiantis pasakojimas, maldos fiktyvumas ir gyvenimiškumas –

22 „Jei pasaulio Viešpatį laikai savyje, savo nedegamoje širdyje, gerai aptverk Jį tvora, rūpestingai su Juo elkis, kad neimtų reikalauti, ir tu nebesuprasi, kur Jis tave gena. Tvirtai laikyk rankose vadžias. Nepaleisk vairo. Dievas pavojingas.“ Hans Urs von Balthasar, *Pasaulio širdis*, vertė Giedrė Sodeikienė, Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2019, p. 81.

23 Žr. *ibid.*, p. 85, 89.

24 Žr. Arvydas Ramonas, „Kryžiaus teologija: J. Moltmannas, H. U. von Balthasaras“, *Logos*, 2008, Nr. 3, p. 10.

25 Dorothee Sölle, *Das Eis der Seele spalten*, p. 220.

26 Ilka Scheidgen, „Mystik und Widerstand. Über die Theo-Poesie von Dorothee Sölle“, prieiga internetu: <https://docplayer.org/21127475-Mystik-und-widerstand-ueber-die-theo-poesie-von-dorothee-soelle-ilka-scheidgen.html> [žiūrėta 2020 12 21].

27 Thomas Merton, *Kontempliatyvioji malda*, vertė Asta Petraitytė, Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2005, p. 21.

tai būdinga ir Nagio bei Liūnės Sutemos poezijai, kuriai suprasti aktualios ir krikščioniškai tradicinės maldos, ir jų formos, krikščioniškų tiesų vieta maldoje, Biblijos skaitymas kaip malda. *Maldos poezija* toliau vadinamas krikščioniškos maldos tradicijos (tiek jos praktikos, tiek ir teorinės sampratos) dialogas su meline kūryba, tam tikras savo formas įgaunantis ir toliau aprašomoje poezijoje.

Žodžiai *malda* ir *melstis*

Žodis *malda* (ir jam giminingas *melstis*) Nagio poezijoje figūruoja gana retai. „Mel-džiasi medžiai linguodami“; – kone bradūniškai rašo autorius eilėraštyje „Tolimos nakties atsiminimas“ (rink. *Mėlynas sniegas*, 1960, toliau – *MS*). Dar stipresnis yra Vytauto Mačernio kūrybos atgarsis. Malda Nagio eilėraščio subjekto patiria-ma senelės sodybos erdvėje, o medžių metafora sustiprina tik joje tobuliausiai ir teįmanomą prigimtinį šios būsenos pasireiškimą. Į semantinę priešpriešą jungiasi saugumo jausmą metaforiškai išreiškiančios senelės rankos ir toje pačioje aplinkoje išgyvenama grėsmė („išgąsdintos lygumos“), kurios priešprieša – skausminga lai-ko patirtis. Dabarties, kaip praradimų laiko, dramatiškumą išgyvenantis ir todėl savo tapatumą prarandantis subjektas („Mano veidas žiūri pro langą liūdnam į mane“²⁸) iškyla kaip opozicija buvusio laiko idilei, kurios įspūdį sustiprina ir malda. Kaip bū-sena ir veiksmas ji skleidžiasi ir viename iš daugelio Nagio pasakojimų apie *brolius* – eilėraštyje „Broliai baudžiauninkai“ (rink. *Broliai balti aitvarai*, 1969, toliau – *BBA*):

Padėta duona ant stalo,
giros ąsotis.
Duona, gira ir peilis.
Padėtos
kietos rankos,
malda ir atodūsiai.
[...]
Ant ažuolinio stalo padėję rankas,
laukiam dienos.²⁹

28 Henrikas Nagys, *Grįžūlas. Poezijos rinktinė*, Vilnius: Vaga, 1990, p. 157.

29 *Ibid.*, p. 201.

Priklausydama „mano“ kūnui, erdvei ir laikui, sudaiktinta malda įgyja ir religiniam gyvenimui įprastos tyliosios maldos tapatybę. Pats kito, ne tokio sunkaus laiko laukimas yra tarsi malda, į kurią įsitraukia šiai būsenai ir veiksmui tradiciškai svarbi bendruomenė. Į ją patenka laisvos valios netekę, iš daiktiškai sakralaus praeities laiko išmesti „baudžiauninkai“, tarp jų – ir savo praeitį, jos gamtą medituojantis subjektas. Maldos bendruomenei priklauso ir pati gamta: „Kukuok, gegule, / kukuok ilgai ilgai.“³⁰ Šiame prašyme girdėti ir liaudies dainos atbalsis.

Laiką, kaip maldą, patiria ir Liūnės Sutemos eilėraščio „Vakarėja...“ (rinkt. *Tebūnie*, 2006, toliau – *T*) subjektas. Šis poetinis pasakojimas yra apie laiko ribiškumą, apie tai, kaip „aš“ išgyvena „mano“ ir ne „mano“ laiko įtampą, kai „mano“ laikas juda į užmarštį, o svetimo yra per daug. Bet šioje laiko patirties dramoje, stokos ir pertekliaus aporiijoje įmanomas ir virsmas. Egzistencinis laikinumo pojūtis atveda iki stokos (*lyg alkana paukštė*), iš kurios ir gimsta malda, suteikianti formą visai laiko patirčiai:

Vakarėja –
 laikau saujoj užspaudus savo dieną
 ir neturiu kam jos atiduoti –
 ir nenoriu išsидуoti, kad belaukdama
 užmiršau kokia buvo mano diena –
 kai sutemus atsiveria sauja,
 tiesiu ranką į Tave,
 ir delne buvus diena,
 lyg alkana paukštė,
 yra Tau, mano malda.³¹

Panašiai kaip ir Nagio poezijoje, malda tolygi skirtingus laikus (ir ateitį) apimančiam laukimui su jam būdinga ypatingos sukaupties (meditacijos) būseną. „Tu“, į kurią kreipiasi subjektas Liūnės Sutemos kūryboje, dažniau nei Nagio poezijoje yra dieviškos prigimties.

30 *Ibid.*

31 Liūnė Sutema, *Sugrįžau. Poezijos rinktinė*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjunga, 2009, p. 214.

„Aš“ ir bendruomenė maldos situacijoje

Kaip rašo Balthasaras, „žmogus egzistuoja tik per dialogą su savo artimu“³². Kaip ir kiekvienoje maldoje, dviejų lietuvių poetų kūryboje ypač svarbus tarpžmogiškas santykis, „mane“; „tave“ ir „kitą“ jungianti maldos situacija. Svarbu ne tik į ką kreipiamasi (apie tai daugiau bus kalbama kitame straipsnio skyriuje), bet ir su kuo vyksta maldos vyksmas, koks žmogiškas „kitas“ patenka į maldos intencijų lauką, o kartais įgyja ir maldos adresato tapatybę. Sesuo, į kurią kreipiasi subjektas Nagio eilėraščiuose „Sesuo, sesuva, sesele...“ (*BBA*) ir „Sesuo“ (rink. *Prisijaukinsiu sakalą*, 1978, toliau – *PS*), yra ne tik prigimtinio, kūniško ir dvasinio artumo „kitas“. Dėl evangelinės simbolikos asociacijų, tam tikro sesers sakralizavimo, meilės ir vis dėlto nesusitikimo drama pagrįsto pokalbio ji primena sesers vardu vadintą Giesmių giesmės mylimąją:

Tu taip arti, kad net skauda.
Ir vis tiek
vaikštau su savo svajonių
sakalu ant rankos
ir nepažįstu tavo
erškėčių žemės. (eil. „Sesuo“)³³.

Šiam kalbinimui būdinga dramatiška artumo ir kartu svetimumo dialektika, skundo poetika teikia impulsų prisiminti ir Psalmyno maldą. Dramatišką susitikimo ilgesį ir jo siekį žymi praeities ir dabarties laiką apimantis ritualinis vaikščiojimas ir ritualinę prasmę įgyjantys daiktai, siejantys konkrečią („Skuodo žvyrdubė“) ir simbolinę („tavo sodo“) erdvę. Dabarties laike vykstantis vaikščiojimas (Kryžiaus kelio asociacijų turintis vyksmas) padeda iš naujo išgyventi vaikystės ritualus ir taip surasti mįslingam išsigelbėjimui reikalingą žodžio stebuklą:

Vaikštom kartu,
taip arti, net skaudu,
ieškodami stebuklingo žodžio,
kuris padėtų mudviem išspręsti molio ir paukščio mįslę.³⁴

32 Hans Urs von Balthasar, *Mein Werk*, Freiburg: Johannes Verlag, 1990, p. 92.

33 Henrikas Nagys, *Grįžulys*, p. 274.

34 *Ibid.*

Anksčiau rašytame, liaudies giesmės ar raudos atgarsių turinčiame eilėraštyje „Sesuo, sesuva, sesele...“ dialogiškas kreipimasis į seserį suponuoja „mano“ atgailos maldą:

Sesuo, sesuva, sesele,
balta epušėle drebėk,
kai dar niekas nejaučia,
niekas
negirdi audros.

Drebėjimas – tarsi pirmapradė per skausmą autentiškiausiai įmanomo kartu buvimo forma. Šis abipusis ryšys ir įgalina atgailą, kurios šventumą sustiprina varpo bei nakties simbolika ir sesers erdvė – dangus. Tiesa, jis gali reikšti ne tiek metafizinę, kiek praeities rojaus tikrovę šioje dramatiško išsiskyrimo istorijoje, kuri ir išauga į maldai artimą pokalbį:

Vakaro miglą,
varpo aidėjimą,
žinią,
kad dar vienas brolis
paliko tave.

Sesule, kodėl palikau tave
vieną drebėti
dangaus pakraštyj?³⁵

Dar stipresnę kaltės patirtį ir jos išpažinimą eilėraštyje „Rauda“ (*BBA*) suponuoja ne tik „mano“, bet ir daiktiškos aplinkos veiksmi:

Neištesėjau žodžio:
lūpos apkarto.
Kalba akmenys,
šaukia
mūrai šalti.

Neišėjau kartu.³⁶

35 *Ibid.*, p. 204.

36 *Ibid.*, p. 230

Sesers palikimui, taigi „mano“ išėjimui, tarsi priešingas neišėjimo ir kiti veiksmai perteikia panašią išsiskyrimo istoriją, kurioje svarbus kiekvieno iš veikiančiųjų pasirinkimas. Apkartusios lūpos – tarsi prie gomurio pridžiūvęs psalmininko liežuvis, sulaužius „tavo“ (Dievo) atminties pažadą. Bendruomenei opoziciška ir kone pragariška „mano“ vienatvė išraudama ir Nagio eilėraštyje „Išsipildymo psalmė“ (MS). „[I]š gelmenų“ besišaukiančio psalmininko raudos intonacijomis ji dar labiau (nei psalmininkas) apriboja viltį. Išsipildymo ironiją sustiprina Psalmynui artimas, bet ir radikalesnis kaltinimo balsas:

Vienas likau. Nuolat aidi ir aidi ir aidi
 vėjo gaida iš gilios sutemos iš niekur...
 Geležinė siaubo pirštinė man surakina krūtinę
 ir neša mane į užiančią upę bevardę,
 be miestų, be medžių, žmonių ir dangaus...

Atėmė saulę, paliko tiktai šešėlius.
 Atėmė žodžius, paliko lūpas ir burną.
 Aidi vėjo nyki aimana iš nakties, iš niekur...
 Mes visi – prakeikti angelai, drumzlinoj pašvaistėj
 ieškome žemėj tuščioj savo balto šešėlio.³⁷

Kaip teigia teologas Geraldas Kruhofferis, Biblijos psalmės poetine kalba išsako esminius žmogaus išgyvenimus: baimės, kaltės, kančios, pasitikėjimo, tikėjimo ir džiaugsmo; Psalmynas kalba ir apie Dievo nuotolį³⁸. Šiuo atveju reikšminga ir bendruomeninio maldos vyksmo, „aš“ ir „mes“ sąveikos aktualizacija psalmėse³⁹. Skirtingai nuo „dangaus pakraštyje likusios sesers“ (eil. „Sesuo, sesuva, sesele...“), „Išsipildymo psalmės“ „mes“ nepažįsta dangaus: tremtis į svetimą žemę ženklina absoliučios vienatvės išsipildymą.

Malda, kaip bendruomenėje subjekto patiriamas, atgailos paženklintas santykis su „kitu“, skleidžiasi ir Nagio eilėraštyje „Sūnūs palaidūnai“ (rink. *Saulės*

³⁷ *Ibid.*, p. 166.

³⁸ Gerald Kruhoffer, „Klagen, Hoffen, Staunen – Zur Theologie der Psalmen“, prieiga internetu: <http://www.rpi-loccum.de/psalmen.html> [žiūrėta 2020 12 21].

³⁹ Paul Beauchamp, *Dienų ir naktų psalmės*, vertė Aušra Grigaravičiūtė, Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2009, p. 108, 136, 157.

laikrodžiai, 1952). Maldos būseną suponuoja aliuzija į evangelinio sūnaus palaidūno parabolę, subjekto patiriama nuolankaus žmogaus atgaila, gimto miesto pavidalu pasireiškianti amžinybės, nemirtingumo vizija:

[...] Jie mus įleido
į gimtą miestą, metų metais sieloje nešiotą...
Parpuolę glostėm grindinį, kiekvieną akmenį bučiavom.⁴⁰

Šis miestas, kaip evangelinio tėvo namų analogija, turi ir nuolankumą iniciuojančio tėvo semantikos, o taip randasi ir poetiškai savito Biblijos skaitymo, kaip maldos, situacija. „Prakeiktuosius angelus“ (eil. „Išsipildymo psalmė“) primenantys „sargai“ – tarsi prisiminimai, patvirtinantys bendruomenės svarbą (kaip ir „sūnų palaidūnų“ daugiskaita) maldoje ir kartu prieštarinę santykį su praeitimi. Būdami kone dieviškos galios lėmėjai, jie geba įleisti į miestą – pasiekti praeities rojus sąmonę, bet tuo pat metu ir priešinasi „mūsų“ sugrįžimui. Taip iki katarsio išauga įmanomo ir kartu neįmanomo sugrįžimo į prarastą rojų drama: „[...] Viešpatie, kaip gera verkti debesų gimtųjų ašaras! / Kaip gera ant gimtinės grindinio miegoti!“

Atsakas į Nagio poezijos seserystę – Liūnės Sutemos eilėraščiai „Dviejų brolių sesuo“ ir „Sesers nereikia turėti“ (rink. *Bevardė šalis*, 1966)⁴¹. Molio ašotį lipdanti sesuo (panašus veiksmas kaip ir Nagio eilėraštyje „Sesuo“) – tarsi kūrėja, griūvantį pasaulį galinti sukurti iš naujo, tuo pat metu raginanti stoviškai nepasikliauti praeities rojus laiku. Stoiškos laikysenos ir jos imperatyvų pagrindas – subjektui pažįstamos tiesos intencija, su kuria randasi ir išpažintis, atgaila – dar stipresnė patirtis nei brolio poezijoje.

Per atgailą įmanomą išgelbėjimą įprasmina Liūnės Sutemos eilėraštis „Pelenų diena dabar kiekviena...“. Gavėnios, kaip asketiško Velykų laukimo, pradžią žyminti Pelenų diena metaforiškai jungiama su namus ištikusiu gaisru. Šis ribinis liturgijos laikas maksimaliai sužmoginamas, jame nuskamba net tik skaudžios praeities, bet ir prigimties balsas (būdingas liturgijai⁴²):

40 Henrikas Nagys, *Grįžulas*, p. 87

41 Liūnė Sutema, *Sugrįžau*, p. 60, 61.

42 Apie prigimties balsą liturgijoje žr. Romano Guardini, *Apie liturgijos dvasią*, iš vokiečių kalbos vertė Giedrė Sodeikienė, Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2015, p. 31.

Pelenų diena dabar kiekviena –
 saujom gali semti pelenus
 sudegusių namų žmonių medžių
 ir berti sau ant galvos,
 arba visas pasinert pelenuos
 ir atgailaut iki kitos Pelenų dienos,
 kuri bus rytoj.⁴³

Poetinis Pelenų dienos laikas pasižymi ir bendruomeninei maldai egzistenciškai būtinu meilės intencionalumu. Net ir labiausiai dramatiška situacija – šiuo atveju subjektui išgyvenant „mano“ neatleidimo kaip nebūties grėsmę – primeina vadinamąją širdies maldą, kuri, kaip „opozicija samprotavimui apie tikėjimo dogmas ir slėpinius“, Mertono žodžiais tariant, yra „pastanga įgyti aiškų egzistencinį suvokimą, asmeninę giliausią gyvenimo ir tikėjimo tiesų patirtį ar netgi atrasti save Dievo tiesoje“⁴⁴. Laiką, kai „savo ar ne savo noru tenka iširti savo sąžinę“, Balthasaras vadina „maldos laiku, kai su Juo susiduri akis į akį.“⁴⁵ Panašus maldos intymumas dar labiau išryškės Liūnės Sutemos poezijos subjekto pokalbiuose su Kristumi.

Liūnės Sutemos ir Nagio poeziją suartina ne tiek atskiro asmens, kiek dviejų ir daugiau asmenų, taigi bendruomenės, dalyvavimas maldoje, biografinės (giminystės linija) ir biblinės konfiguracijos maldos subjekto tapatybėje, į laukimą nukreipto maldos laiko patirtis, atgailos patirtis, daiktiško pasaulio apsuptis maldos situacijoje.

Dievo įvaizdis ir tradicinių maldų variacijos

Ne tik žmogus, bet ir (žmogumi esantis) Dievas – egzistenciškai būtina ašis krikščioniškoje maldoje ir literatūrinėse jos paieškose, poetinio pasakojimo figūra ar pokalbio „tu“. Kreipimasis į Dievą Nagio eilėraštyje „Credo“ (PS) įgyja „Tikėjimo išpažinimo“ atgarsių:

43 Liūnė Sutama, *Sugrįžau*, p. 255.

44 Thomas Merton, *Kontempliatyvioji malda*, p. 81.

45 Hans Urs von Balthasar, *Pasaulio širdis*, p. 86–87.

Žodį tik ištark, ir būsim išganyti.
 Prisiliesk žaizdų – mirties nebus.
 Beriam saują gintaro. Karstai atidaryti.
 Vartai atverti visi ir veda į kapus.
 [...]
 Nieko nebeduok. Nei vandenio. Nei vyno.
 Saulę užgesink – tebus tamsu.
 Mes Tau kryžių sukalem ir triskart išsigynėm
 Akmenim užritome angas olų visų.

Visa Tavo. Tu davei ir Tu atimt gali.
 Ir juoduoja tavo žemė kaip duobė gili.⁴⁶

Kristui (?) skirtas „mano“ prašymas ištarti žodį ir prisiartinti (aliuzija į apaštalo Tomo prašymą paliesti Kristaus žaizdas evangelijoje) – tarsi visiškai aiškus tikėjimo, išganymo vilties išpažinimas. Tačiau čia pat stiprėjantis mirties naratyvas (priešingas Kristaus prisikėlimo tiesai) lemia šios maldos ir pasitikėjimo sąlygiškumą. Dievo galia ir jo teikiamas išganymas dialektiškai jungiasi su kiek patosiškai skambančiu prašymu neduoti nieko, kas primintų Dievo malonę, apskritai gyvenimą. Galų gale ir pati eilėraščio pradžia ima atrodyti tik kaip raginimas patikėti, autoriui suabsoliutinant ne Dievo, o žmogaus valią. Prašymas nuskamba tarsi to dar nebūtų įvykę, tarsi žmogui nebūtų buvę leista prisiliesti prie Dievo žaizdų. Panašiai tikėjimą išpažįsta ir kartu jo atsisako eilėraščio „Stebuklas“ (PS)⁴⁷ subjektas. Poetui pasitelkiant gana deklaratyvaus atsiribojimo retoriką, „aš“ atsiriboja nuo Kristaus pamaitintos minios, „šiandien“ jau neatpažindamas nei jos, nei paties mokytojo. Taip iš esmės atsisakoma Dievo malonės. Stebuklo reliatyvumą lemia ne tiek evangelinės, kiek gimtų namų tikrovės ir žmogiškos laisvės suabsoliutinimas subjekto patirtyje. „Reliatyvios žmogaus ir absoliučios Dievo laisvės susitikimas“; anot Balthasaro, lemia „teologijos ir gyvenimo dramatiškumą“⁴⁸. Žmogaus laisvę Nagiui suabsoliutinant kaip vienintelę tiesos instanciją, ši laisvė (arba valia) tampa maldai artimo poetinio vyksmo centru, tačiau ne tiek įveikiančiu, kiek užaštrinančiu dabarties laiko dramą.

46 Henrikas Nagys, *Grįžulas*, p. 289.

47 *Ibid.*, p. 282.

48 Hans Urs von Balthasar, *Mein Werk*, p. 94–95.

Dar vienas apokalipsės eilėraštis – kelių dalių poetinė istorija „Karo dienoraštis“. Subjekto patirtyje vyksta laipsniškas „Tėve mūsų“ turinio nyksmas. Nepaisant subjekto ir jo aplinką ištinkančio istorinių kataklizmų siaubo, maldą „aš“ išgirsta tarsi vienintelį patikimą bandymą gyventi toliau. Bet tuo pat metu „Vater unser“ nuskamba kaip automatiškas žodžio kartojimas ištikus panikai griuvėsiuose:

ir šnabžda tą pačią maldą: „Vater
unser, der Du bist im Himmel...
O dangų seniai mums atėmė sudrėkę rūsio skliautai.⁴⁹

Kaip rašo teologas Dietrichas Bonhoefferis, „Tėve mūsų“ maldoje svarbiausia suvokimas, kad „mūsų dangišskasis Tėvas žino, ko mums reikia, o privilegiją Dievą vadinti Tėvu mokiniai įgyja Dievo sūnaus vardu“⁵⁰. Nagio eilėraščio Tėvas (jei jis dar egzistuoja) akivaizdžiai netekęs šio žinojimo, šioje nepatikimos maldos situacijoje nelieka ir kreipinio į jį intymumo ar poetui (kaip ir visai krikščioniškai tradicijai) svarbios bendruomenės. Atimtas ar prarastas žemiškas dangus (kaip ir sava žemė) lemia tai, kad nelieka ir dieviško Tėvo dangaus – Dievo žodžio ar dieviškos anapusbės patikimumo. Remiantis teologo Georgo Langenhorsto terminija, Nagio poezijai būdinga *antimalda*. Reikšminga ir kita teologo žiūra – kalbėjimas apie *maldos adresato nyksmą* poetės Marie Luise Kaschnitz ir kitų autorių kūryboje, kai dominuoti ima „pokalbis su savimi“ (ne Dievu)⁵¹. Kartu su Dievu Tėvu savo turinio Nagio poezijoje netenka ir kitos krikščioniško tikėjimo tiesos, tradicinės maldos.

Radikalios abejonės persmelkto tikėjimo Dievu negatyvumas skleidžiasi eilėraštyje „Uždanga“ (*BBA*). Dievo rūstybė pirmiausia nuskamba tarsi Broniaus Krivicko poezijos atgarsis. Tačiau rūstusis Krivicko poezijos Dievas yra tikrojo dieviškumo iliuzija, o Nagio poezijoje jis iškyla kaip grėsminga tiesa. Poeto ironija, Dievo neigimo radikalumas neatsitiktinai artimas Antano Škėmos, iš dalies Algimanto Mackaus poetikai:

49 Henrikas Nagys, *Grįžulys*, p. 284.

50 Dietrich Bonhoeffer, *Mokinytės kaina*, vertė Rūta Rušinskienė, Vilnius: Tikėjimo žodis, 2013, p. 158–159.

51 Georg Langenhorst, *Gedichte zur Gottesfrage. Texte – Interpretationen – Methoden*, München: Kösel Verlag, 2003, p. 138, 150–154.

Dievo rūstybė sudegino
 kadugio krūmą.
 Išganytojo smilkinius veria
 erškėčių vainiko dygliai.
 Dievo rykštė padėta
 ant Dievo delno.
 Angelai trimituoja Paskutiniojo Teismo spektakliui.⁵²

Dievo rykštė ir *Dievo delnas* – neabejotinai priešingos kategorijos, kurias sujungti, pasirodo, yra ne Išganytojo valioje. Šis dualizmas ir lemia negatyvią subjekto ironiją Dievo atžvilgiu. Nykstantis, savo tapatybę prarandantis Nagio „Uždangos“ Išganytojas atsiduria ne tik dualizmo, bet ir dialektikos spąstuose – įgyja ne tik moderniai negatyvią, bet ir pakankamai tradicinę, gal net ir konservatyvią Dievo tapatybę.

Viską nustelbiantis, biblinę tradiciją negatyviai perkeičiantis mirties laikas figūruoja ir dar viename tariamo išsigelbėjimo eilėraštyje „Mors atomica“ (MS). Išsigelbėjimas pagal metaforišką biblinio Nojaus scenarijų tarsi realus, tikėjimo bei maldos tikrovę liudija ir visu kūnu subjekto jaučiamas laukimas. Vis dėlto „mums“ lieka tik skundas Dievo akivaizdoje ir skausminga savigrauža, „visos egzistencijos pamatu tampantis savęs analizavimas“ (Mertono žodžiais tariant), kuris „niekada negali vykti be tam tikros egzistencinės „klaikumos““⁵³. Maldos, kaip skundo, subjektas – bendruomenė („mes“), turinti ir *prakeiktų angelų* ar *valkatų* tapatybės. Jos dramatiškumą sustiprina simbolinė egzistencinės stokos ir žvėriškumo būseną: „Mes esam žvėrys negyvenamoj saloj, / Netilpę Nojaus arkon žvėrys, suvaryti.“⁵⁴ Dar stipresnę dramatiškumą suponuoja ne tik vietos, bet ir žodžio stoka. Skirtingai nuo biblinės išstarmės, žmogaus vardas, arba jo gyvenimas, pagal poetinę Nagio koncepciją – „neįrašytas danguje“ (plg. Lk 10, 20).

Mes esam žvėrys, šventraštyje neminėti. Suvaryti
 apokaliptinių lankų, strėlių ir iečių
 į negyvenamą, į tuščią, į koralų salą.

52 Henrikas Nagys, *Grįžulas*, p. 228.

53 Thomas Merton, *Kontempliatyvioji malda*, p. 26.

54 Henrikas Nagys, *Grįžulas*, p. 168.

Mertono refleksija (ir bendras jo teologijos kontekstas) dar labiau tinka Liūnės Sutemos poezijai, kurioje savęs analizavimas vyksta su stipresniu dieviškos tiesos, Dievo balso, jo teikiamo išganymo ilgesiu. Eilėraštyje „Bijau“ (rink. *Vendeta*, 1981) išsigelbėjimo galimybę metaforiškai vėlgi žymi Nojaus istorija. Aliuzija šįkart išreiškia mįslingam pokalbio „tu“ prieinamą dieviškos ir žmogiškos meilės tikrovę, kuri skirta tiek asmenims, tiek gamtai:

Jei myli mane,
būki Nojaus arka –
ir išsaugoki
elnią devyniaragi,
kamanę dūzgiančią,
žaltį Žilviną
ir save –
išsaugoki man – –⁵⁵

Malda – ne vienintelis šio utopijos naratyvo diskursas, bet egzistencinį jos reikšmingumą lemia pasikartojantis „išgelbėk“, „gelbėk“ ir „jei myli...“. Variantiškai pasikartojantis prašymas persmelktas ir švento (dieviško) įsakymo tapatybės. Panašiai kaip vokiečių poetės Hilde's Domin kūryboje (su šia poete Liūnę Sutemą sieja ir poetikos panašumas), „prašymo ir kita malda iškyla kaip opozicija absoliučiai tylai, mirtinam nutilimui“⁵⁶. Todėl toks svarbus yra kartojimas. Iš pragariško nerimo ir baimės išauganti meilė kaip aukščiausia išsigelbėjimo sąlyga išryškėja ir su jai būdinga egzistencinės stokos būtinybe: „Jei myli, / Cezario pjūviu išgelbėk mane, / kad vėl būtų visko per daug, / o vienok negana – –“⁵⁷. Kaip rašo Maceina, „garbinimo objektas yra absoliutinė Meilė“⁵⁸. Liūnės Sutemos eilėraštyje, kaip ir krikščioniškos maldos tradicijoje, ši Meilė įgyja ir „mane“ kuriančio Dievo tapatumo. Visiškai tylai (jos grėsmės yra ne viename poetės tekste) oponuojantis kreipimasis į Dievą išskirtinai asmenišką maldos įspūdį lemia ir sugriauto miesto istorijoje „Viešpatie...“ (*T*). Akivaizdus panašumas su „pernelyg žmogišku“, bet kartu (gal ir dėl to) itin asmenišku bei patikimu Dievu Rilke's poezijoje:

55 Liūnė Sutema, *Sugrižau*, p. 151.

56 Žr. Georg Langenhorst, *Gedichte zur Gottesfrage*, p. 165–169.

57 Liūnė Sutema, *op. cit.*, p. 155.

58 Antanas Maceina, „Maldos formos“, p. 143.

Viešpatie,
 noriu Tau padėti,
 noriu pasislėpti sugriautame mieste,
 nesvarbu, kokiame ir kur,
 sugriautų miestų dabar visur –
 noriu surinkti griuvėsiuose
 visas maldas ir litanijas,
 kurių Tu negirdėjai
 arba girdėt nenorėjai,
 arba tikėjai, kad kas nors
 jas atras ir užkas,
 apleistas maldas ir litanijas,
 ir neišduos, neišsižadės
 Tavęs –⁵⁹

Eilėraščio Viešpaties silpnumas – visos Kristaus dramos hiperbolizacija, per ją autorė išsako ir kiekvieno žmogaus dramatiškumą. Būdamas paradoksaliai silpnas, jis išlieka absoliučios meilės Dievu. Panašiai kaip krikščioniškoje tradicijoje⁶⁰, subjekto malda įmanoma per maksimalų atvirumą tiek Dievui, tiek žmogui. Tik taip įmanu perkeisti laiką – atkurti griuvusių miestą, įveikti šias, Balthasaro žodžiais tariant, „tragiškas žmogaus aporijas“⁶¹. Ribinio laiko pojūtis, (maldos) siekis iš naujo išgyventi ir įdabartinti praeities laiką būdingas ir dar vienam knygos *Tebūnie* eilėraščiui, kurį su „Viešpatie...“ suartina besąlygiška meilė „kitam“, intencija išgelbėti tuos, kurie pirmiausia patenka į „mano“ rūpesčio horizontą: „Noriu grįžt į praėjusį šimtmetį / ir surinkti viską, ką palikau – / brolio nebaigtą braižyti žemėlapi“⁶².

Metaforiškas Kristaus skubėjimas – kita itin žmogiško, bet paveikaus Dievo ypatybė, išskylanti Liūnės Sutemos eilėraštyje-pokalbyje „Nespėjau, Kristau, sekti Tave...“ (*T*). Tiesa, Kristus skuba ne tiek išgelbėti, kiek paradoksaliai bėga nuo žmogaus (ne taip kaip Šventajame Rašte – parafrazuojant tekstą). Bet išgelbėjimo,

59 Liūnė Sutema, *op. cit.*, p. 225.

60 Michaelis Meyeris-Blanckas maldą nusako kaip pozityvią santykių tarp Dievo, artimo ir „manęs“ įtampą, kurioje nekonkurencingai dera Dievo, artimo ir savęs meilė. Michael Meyer-Blanck, *Das Gebet*, p. 69.

61 Žr. Lorenz Gadien, „Hans Urs von Balthasar. Offenbarung als Drama“, p. 202.

62 Liūnė Sutema, *Sugrįžau*, p. 226.

kaip išganymo, galimybę liudija pats subjekto siekis suspėti su nežinia kodėl dramatiškai tolstančiu Dievu:

Nespėju, Kristau, sekti Tave –
ne taip skubėjai,
kaip rašo Šventajam Rašte,
kai per dykumą Tave sekė minia –⁶³

Subjekto savirefleksija nuskamba kaip tikėjimą stiprinanti ribinio laiko patirtis, įmanoma ir šio paradoksalaus Kristaus pasirodymo situacijoje. Ne vieno poetės eilėraščio subjektas savo artumą Dievui išreiškia tiek kalbinimu, tiek kitu, ne žodiniu, veiksmu.

Ieškodami savo pasaulėvaizdžiui tinkamiausio Dievo įvaizdžio, autoriai sukuria abstraktesnio ir negatyvesnio (Nagys) ir asmeniškesnio, intymesnio Išganytojo (Liūnė Sutema) meditaciją. Skirtingai nuo subjekto valios suabsoliutinimo Nagio kūryboje, Liūnės Sutemos subjektas dažniau pasiduoda paradoksaliai žmogiško Kristus valiai.

Tebūnie (Tegul) poetinė malda

Liūnės Sutemos poezijai (ypač ankstyvajai) būdinga ir pokalbio su Dievu ironija. „Tėve mūsų“ asociacijų turinčiame eilėraštyje „Pasveikinimas“ (rink. *Badmetis*, 1972) „tavo valia“ patikimumo stokoja pralaimėdama prieš „Ventos krantų“ kasdienybę, prieštaringai jungiasi *teesie* ir subjekto prašymas neužtarti⁶⁴. Vėlesnėje poezijoje stiprėjanti ir besikeičianti *tebūnie (teesie)* variacija suponuoja prielaidą apie semantinę *amen* ir evangelinio *tebūnie* perkūrimą autorės kūryboje. Bet prieš sugrįžtant prie Liūnės Sutemos – keli Nagio eilėraščiai, reikšmingi savaime ir kaip tam tikras sesers poezijos kontekstas. *Amen* žymi krikščioniškos maldos pabaigą, kurioje besimeldžiantis žmogus išsako visišką pritarimą tikėjimo tiesoms. Prasminio *amen* turinio turi ne vienas Nagio *tegul*, pavyzdžiui, eilėraštyje „Uždenkim plaukais akis“ (*BBA*). Bendruomeninės maldos vyksmą perteikia ir tautosakinio užkalbėjimo intonacijos:

⁶³ *Ibid.*, p. 245.

⁶⁴ *Ibid.*, p. 113.

Tegul praskrenda aitvaras,
 tegul praskrenda mūsų neliesdamas,
 tegul geria iš girių šaltinio,
 iš žemės delnų:

rasą ir ašaras,
 ašaras, rasą....

Tegul geria
 ir auga
 vienas į saulę

Saulele motule, ne mūsų
 Diena motinėle, ne mūsų.

Dienoja Dievo diena.⁶⁵

Ši laukimo ir maldos paralelė iš esmės panaši į anksčiau aptartų Nagio, iš dalies ir Liūnės Sutemos eilėraščių paralelę. Nepaisydamas išstinkančio egzistencinio siaubo ir savotiško nelemties prašymo, Nagio eilėraščio žmogus turi viltį susikurti savąjį tikėjimo („Dievo dienos“) viziją, kurią ir įtvirtina kasdienis *amen – tegul*. Nors randasi ir priešprieša evangeliniam *amen* arba *tebūnie*, pozityvius ir negatyvius prašymo intencijas jungia Nagio eilėraščiai „Rauda“ ir „Tegul“ (PS). Dramatiško vyksmo peripetijose vietos lieka tradiciniam biblinės ar tautosakinės raudos prašymui išsaugoti viltį: „tegul būna ir būna ir būna diena.“⁶⁶ Tas, į kurį dialogo situacijoje kreipiasi antrojo eilėraščio žmogus, greičiausiai yra Dievas, regis, vis dar pasižymintis galia viską perkeisti, atnaujinti. Bet aukščiau jo yra augantį skausmą vėlgi pasirenkančio žmogaus valia:

Neleisk man nieko pamiršti:
 tegul pasilieka viskas, kas buvo
 dovanota ir atimta:

65 Henrikas Nagys, *Grįžulas*, p. 205.

66 *Ibid.*, p. 257.

tegul auga, didėja, gilėja
 kaip ženklai, įrėžti į beržo kamieną,
 kas metai auga kartu su medžiu.⁶⁷

Kone dieviškos galios turinti atmintis – patikimiausia patirčių (ir skausmin-
 gų) saugotoja. Atmintis su jai priešinga užmarštimi – vienas ryškiausių nara-
 tyvų ir Liūnės Sutemos poezijoje. Emociškai ir poetiškai stiprus *tebūnie* poetės
 kūryboje ne vienu atveju nuskamba kaip atsakas į Nagio *tegul*, tačiau šiam
 žodžiui (*tebūnie*) suteikiant priešingą paskirtį, juo siekiant tarsi perkeisti brolio
 poezijos negatyvumą – jo *tegul* suteikti tikėjimo ir išsigelbėjimo matmenį. Tau-
 tosakinių ir evangelinių asociacijų įgyjantis Liūnės Sutemos eilėraštis „Sapne
 ištariau...“ (*T*) – vienas ryškiausių atsiliepimų į brolio poeziją, įprasminantis ir
 žodžio, kalbos paslaptį:

Sapne ištariau
 Tebūnie,
 jau pavasaris, grįžkit –
 ir suskrido visi paukščiai
 tik sakalo nėra –
 gal jis liko Antakalnyje?
 Ar nusidėjau taip sapnuodama,
 ne man priklausantį žodį ištardama?
 Tik norėjau žinoti,
 ar tavo svajonė gyva –
 Tebūnie –
 sakalas liko pas tave –⁶⁸

Būdamas ne „mano“, žodis *tebūnie* ir jo ženklinama tikrovė yra tiek žmogiš-
 ko – nagiško, tiek ir dieviško – evangelinio „kito“ – savastis. Poetinėje eilėraščio
 dialektikoje šis *tebūnie* yra ir sava (susapnuota) esatis, pasižyminti galia sugrąžinti
 rojaus laiką. Sapne išgirstas žodis tampa impulsu visai sąmonės istorijai, kuri
 sapną sujungia su realia tikrove, dabartį su praeitimi, o šią istoriją ir užbaigiantis

⁶⁷ *Ibid.*, p. 261.

⁶⁸ Liūnė Sutema, *Sugrįžau*, p. 220.

tebūnie nuskamba kaip viso gyvenimo palaiminimas. Kaip ir evangelijoje išpažindamas bei patvirtindamas tai, kas įvyko ir buvo pasakyta, Liūnės Sutemos *tebūnie* įtvirtina ir dieviškos ar žmogiškos tiesos neigimą. Tačiau tai nebūtinai reiškia negatyvumo dominantę. „Nesek manęs, nes nežinau kur einu...“ (rink. *Graffiti*, 1993) – taip prasideda eilėraštis, kuris ypač sustiprina maldos ir poetinio *tebūnie* sąsają autorės kūryboje:

Nesek manęs, nes nežinau kur einu,
 nežinau kur sustojau,
 kryžkelė be vardų –
 Vardan Dievo Tėvo
 Ir Sūnaus
 Ir Šventosios Dvasios
 Tebūnie –⁶⁹

Pabrėžtinai įvietinta, nežinojimo įsmeinta poetinė žegnonė – ne tik Švenčiausios, bet ir žmogiškos trejybės išpažinimas. Struktūriniu požiūriu staigus tikėjimo išpažinimas nuskamba ir dar viename *tebūnie* variante – eilėraštyje „Visi mano laišakai ir telegramos grįžta...“ (*T*). Viena esminių sąlygų šiam išpažinimui yra per kaltę ir atgailą įvykstantis susitaikymas:

nereikėjo siųsti telegramų
 su mirties pranešimu –
 dabar ir vėl tikiu prisikėlimu –
 Tebūnie –
 ir taip yra.⁷⁰

Bendruomenę ir gyvenimišką kasdienybės Dievą sujungiantis *tebūnie* ir *tegul* vieno ir kito autoriaus kūryboje pasireiškia kaip poetinis *amen* variantas, tylos negatyvą atšaukiantis ar į šventą tylą, kaip aukščiausią maldos tašką, išvedantis žodis. Prie maldos priartėja *tebūnie* ar *tegul* variacijų turintis sapno ir svajonių pasaulis.

69 *Ibid.*, p. 194.

70 *Ibid.*, p. 219.

Išvados

Su Kristijonu Donelaičiu, Antanu Strazdu prasidėjusi lietuvių maldos poezijos istorija tęsiasi iki šiandien, o jai priklauso ir Henriko Nagio, Liūnės Sutemos kūryba. Šioje perspektyvoje suvokiamų eilėraščių sampratai reikšminga tiek klasikinė religinė (teologinė) mintis, tiek ir šiuolaikiškas (neretai filosofinis) požiūris į maldą. Iš Biblijos ir krikščionybės istorijos ryškėjančios maldos tapatybėje „konkuruoja“ tarpasmeninį santykį išreiškiantis dialogiškumas ir teopoetikos ištakose esantis pasakojimas. Dar viena nuo pat krikščionybės ištakų besiformuojanti maldos tapatybė yra jos dramatiškumas, anot Balthasaro, atsiradęs dėl pačios Kristaus mirties ir prisikėlimo dramatos. Literatūros teologijos požiūriu reikšmingos tiek tradicinės (ir biblinės) maldos formos, tiek ir moderniajai teopoetikai būdingos tikėjimo tiesų ir kasdienio pasaulio įtampos bei priešpriešos.

Krikščionišką maldos matmenį Nagio ir Liūnės Sutemos eilėraščiuose įprasmina poezijos žmogaus (kalbančiojo ir kito subjekto) santykio su Dievu asmeniškumas, biblinio pasaulėvaizdžio perspektyva, Kristaus konfigūravimas, tradicinių maldų ir tradicinių tikėjimo tiesų perkūrimas, garbinimo, prašymo ir dėkojimo apraiškos. Eilėraščiams būdinga pokalbio situacija išryškina paradoksalus, fragmentiško, tačiau krikščioniškai tarpasmeninio maldos santykio, konkrečiau – ir dialogo, su Kristumi intymumą (Liūnės Sutemos poezijos dominantė) ar į radikalią abejonę linkusio žmogaus susitikimą su sunkiai apčiuopiamu, nepatikimu ir vis dėlto krikščioniško tikėjimo matmenį turinčiu Dievu (Nagio poezijos dominantė). Maldos skundo (Nagys) ar išsigelbėjimo vilties (Liūnė Sutama) turintys poetų pasakojimai apie prarastą laiką leidžia suvokti ne tik žodinio, bet ir kūniško veiksmo, daiktiško pasaulio veiksmingumą maldoje.

Žodžių *malda* bei *melstis* variantai autorių kūryboje išryškina tokius maldos poezijos aspektus kaip bendruomeninis subjektas ir bendruomenės reikšmingumas maldoje, Dievo, kaip maldos adresato, įvaizdis, *tebūnie* ir *tegul* maldos. Krikščioniškai tradicijai būdingą bendros maldos svarbą atliepia abiejų autorių kūrybai būdingi sesers ir brolio, sūnaus ir brolio susitikimai, sūnų palaidūnų, brolių ir kitų figūros. Atitinkamą maldos bendruomenę sieja poetiškai stiprus (tikėtinos) tiesos ir klaidingo pasirinkimo, ištikimybės ir išdavystės, kaltės (kaltinimo) ir atgailos, buvimo kartu ir išsiskyrimo priešpriešomis pagrįstas dramatiškumas. Emocinė ir (meta)fizinė priešprieša bendruomenei yra išdavystės situacijoje ištinkanti pragariška vienatvės patirtis. Aukščiausią maldos (kontempliacijos), kaip dramatiško vyksmo, tašką dažniausiai lemia abu poetus suartinanti skaus-

minga laiko patirtis. Egzistenciškai svarbi maldos dramos dalis abiejų autorių kūryboje – žmogaus veiksmų ir daiktiško pasaulio atmintis. Katarsį pasiekia prarasto rojaus, (tariamo) sugrįžimo į namus, pasaulio laikinumo dramose dalyvaujanti atgaila. Per atgailą ir maldą už „kitą“ įmanomo išsigelbėjimo ar tiesiog išbuvimo pasaulėvaizdis, Liūnės Sutemos poezijoje perteiktas Nagio poezijai artimais vaizdiniais, yra tarsi sesers atsakas į brolio poezijos dramatiškumą, vietoj nevilties siūlantis (meta)fizinę viltį. Palyginti su Nagio poezijoje stipresniu skundu, ne tik kaltumo, bet ir kaltinimo patyrimu, Liūnės Sutemos kūryboje stipresnis subjekto nusiteikimas taikiai „širdies maldai“, tarpasmeninei Dievo paslapties meditacijai.

Dievo, kaip maldos adresato, tyrimas atskleidė abu autorius jungiančią dialogišką Biblijos interpretaciją Šventojo Rašto ir vienas kito atžvilgiu, tradicinių krikščioniškų maldų reikšmingumą poetų kūryboje. Nagio poezijos dominantė – abstraktus ir labiau mąstomo nei patiriamas Dievo figūravimas maldoje, antimaldos formą įgaunanti Dievo rūstybė bei jo dualizmas, radikali abejonė tikėjimo tiesų atžvilgiu. Subjekto neatpažįstamas Dievas tuo pat metu išgyvenamas kaip skausmingas prarasto rojaus, dabarties laiko įtampų ženklas. Liūnės Sutemos poezijos Dievas, brolio kūrybai artimas tam tikru savo nykstumumu ir neapčiuopiamumu, pasižymi ir kur kas stipresniu – nors ir žmogiško silpnumo pavidalu pasirodančiu – savo asmeniškumu, paradoksaliu tradicijos, Kristaus vaizdinio žmogaus sąmonėje išsaugojimu. Meilė, kaip baimės ir kitų negatyvių patirčių opozicija maldoje, poetės kūryboje yra esminė žmogiško ir dieviško „kito“ tapatybė. Abu poetus suartina individualiai jų sprendžiama išganymo (ar tiesiog išsigelbėjimo) drama. Jos naratyvas išryškėja ribinio laiko, prisiminimų, kitos laikų įtamos erdvėje. Išganymas, Nagio poezijos subjekto postuluojuamas kaip neįmanomybė, Liūnės Sutemos ryškiau patikimas tiek žmogaus, tiek ir Dievo malonei (valiai).

Viena poetiškai stipriausių maldos formų Liūnės Sutemos kūryboje yra „tebūnie“ variacijos. Tai ir vienas įtaigiausių susitikimo ar sąmoningo dialogo su Nagio poezija būdų. Panašiai kaip *amen* krikščioniškos maldos tradicijoje, *tebūnie* (*tegul*) poetų kūryboje žymi pabaigą – įtvirtina maldai artimą pasakojimą ar pokalbį. *Tebūnie* variantai įprasmina individualią „mano“ tikėjimo tikrovę, vizijos ar svajonės pavidalu išreiškiamą (meta)fizinę ateities viltį. Kaip ir kitoje maldos poezijoje, „tebūnie“ eilėraščiams būdingos religinės (ir tautosakinės) raudos, psalmiško skundo, liturginio laiko ir kitos krikščioniškos tradicijos formos.

Dviejų autorių poezija dialogiškai varijuoja panašius sesers, brolio ar biblinius vaizdinius, „kalbasi“ atsiliepdama į vienas kito patirtis, įprasmindama panašų maldos skundą ar atgailą, pasiūlydama išeitį jos nematančiam subjektui

(Liūnės Sutemos poezijos intencija brolio poezijos atžvilgiu). Liūnei Sutei labiau nei Nagiui būdinga poetinė malda – religine prasme autentiškiausia maldos poezijoje apraiška – atskleidžia ir šio fenomeno sklaidą brolio kūryboje, išryškina kūrybišką panašių asmenų (figūrų) ir patirčių sąveiką poetinėje maldos erdvėje.

Gauta 2021 01 25

Priimta 2021 03 15

Prayer Poetry in the Conversations of Henrikas Nagys and Liūnė Sute: From Despair to Salvation

S u m m a r y

The aim of this article is to examine and compare the most noticeable semantic aspects of prayer poetry in the works of Henrikas Nagys and Liūnė Sute. The classical religious (theological) thought and the modern approach to prayer are important for the concept of prayer. The poetic prayer is more characteristic of Liūnė Sute than Nagys; this phenomenon leads to a new understanding of the encounter of the two poets in this poetic space. The figures of sister, brother and father, the poetically individual forms of the collective subject (“we”) in the poetry of Nagys and Liūnė Sute express the significance of the community, which corresponds to the Christian tradition of prayer. The prayer community of both authors share the poetically strong drama of guilt and repentance, truth and error, fidelity and betrayal. The analysis of God as the addressee of prayer revealed a dialogic interpretation of the Bible and the relevance of traditional prayers in the poems of both poets. The wrath of God and its dualism, which takes on the form of anti-prayer, and a radical doubt about God’s will is the dominant feature of Nagys’ poetry. God in Liūnė Sute’s poetry is more personal and is characterized by a paradoxical preservation of tradition. One of the poetically strongest forms of prayer in Liūnė Sute’s poetry is the variations of “thy will be done” prayer. It is also one of the most suggestive means of a dialogue with Nagys’ poetry.

Keywords: prayer, poetry, poem, dramatism, God, conversation, narrative.
